

**Bírálat Magas István *Világgazdasági folyamatok és pénzügyi liberalizáció
1970-2010* című doktori értekezéséről**

A disszertációban a szerző azokat a kutatási eredményeket foglalta össze, amelyek a globalizációval kapcsolatban az elmúlt három évtizedben felhalmozódott konfliktusokat a világgazdaságtan és a nemzetközi gazdaságtan fogalmi-módszertani keretében értelmezték. A kötet rendezésével a világgazdasági válság nyomán kiemelt fontosságot nyert két globális kérdéskör adja: az első rész a világgazdasági rendszerkonfliktusok és a globális koordinációs mechanizmusok problematikáját, a második rész pedig a pénzügyi liberalizációt és annak következményeit tárgyalja.

Az értekezés két része egyúttal két alaptézist kíván megerősíteni, tudományos érveléssel és empiriával alátámasztani. A *Világgazdasági folyamatok és rendszerkonfliktusok* című I. rész a következő tézist próbálja igazolni: A világgazdasági folyamatok olyan folyamat-együttesek, amelyek alapvetően különböznek a nemzetgazdaságokban tapasztalható folyamatoktól, nem értelmezhetők úgy, mint azok valamilyen aggregátuma. A világgazdasági folyamatok korszerű elemzése ezért olyan, kifejezetten globális elemzési és gondolkodási kereteket, részben közgazdaságtani diszciplináris megújulást igényel, amelyekkel lehetővé válik a mainál sokkal jobb előrejelzés, de legalább is egy elfogadható határfokú veszély-azonosítási képesség. Ez a sürgető globális folyamat-értelmezési igény, noha közel sem új keletű, a legutóbbi világgazdasági válság nyomán többszöri megerősítést kapott. A tudomány oldaláról viszonylag régóta vitán felülnek tetszik e globális, vagy világgazdasági folyamat-értelmezési igény kielégítése.

A tézishez kapcsolódó I. rész a globalizációs folyamatok jobb megértéséhez kétféle: történelmi, illetve analitikus (modellszerű) világgazdasági értelmezést kínál. A *Világgazdasági rendszerek és globalizáció – egy történelmi perspektíva* című 1. fejezetben a globalizálódás általános, rendszerszervező elveit tárja föl a szerző, hogy ezek alapján történelmi perspektívában azonosíthassa a világgazdasági rendszerkonfliktusokat. Elsőként azt vizsgálja meg, hogy a globalizációs folyamatok fő ágenseinek számító multinacionális cégek miért tekinthetők rendszerelméleti szempontból sajátos vállalati alakzatoknak, és milyen képességeik teszik őket különösen alkalmassá a nemzetközi munkamegosztási láncok megszervezésére. Ezt követően az ezredfordulót jellemző világgazdasági átalakulások és a globalizáció egy sajátos rendszerszemléletű interpretációját adja a szerző. A legfontosabb állítása itt az, hogy míg az árutermelésben jól körülhatárolt a globalizációt kialakító folyamat fő szabályozási kritériuma (a túlságosan nemzetközi jövedelmezése egy

kitüntetett nemzeti valutában), addig a világgazdasági folyamatok megbízható működéséhez és egyensúlyban tartáshoz nem rendelhető ilyen állandó kritérium-együttes. Ennek okát abban látja a szerző, hogy a globális beruházási igényeket kiszolgáló nemzetközi tőke- és pénzforgalom mindenki számára kielégítő szabályozása, valamint a nemzetközi piacok és vásárlók igényeinek kiegyenlítése egymással ellentétes nemzetgazdasági érdekeket érint. Másként fogalmazva: a nemzeti igények, illetve a nemzetközi piacoknak a transznacionális vállalatok által közvetített igényei között konfliktus keletkezik.

A multinacionális vállalat nemzetközi beruházási tevékenységének sikere jórészt saját globális koordinációs mechanizmusainak eredményességétől függ, mivel itt hiányoznak azok a mechanizmusok, mint amilyenek a nemzetgazdaság esetében a belső piaci és a bürokratikus (állami-intézményi) mechanizmusok. Ezt a koordinációs ellentmondást tárgyalja a *Világgazdasági folyamatok és koordinációs mechanizmusok* c. 2. fejezet, amelyben a szerző a nemzetgazdasági termelési-elosztási folyamatokra kidolgozott (kibernetikus) rendszersémát próbálja adaptálni a globális piaci és intézményi mechanizmusokra. Arra a következtetésre jut, hogy az adaptáció lehetséges, de csak különös óvatossággal. A világgazdaság rendszerként ugyanis nem kezelhető úgy, mint egy integrált nemzetgazdaság, mert mind a szereplők, mind az intézményei, mind a legfontosabb rendszerfolyamatok eltérnek a nemzeti keretekben értelmezett, a közgazdaságtan hagyományos eszköztára által tartalmazott változatoktól. A világgazdaság rendszerrelvé elemzése ugyanakkor tanulságos lehet a nemzetgazdaság és a vállalat, valamint a meglévő nemzetközi (részben globális) intézmények számára.

A 2008-as válság nyomán újra reflektorfénybe került tudományfilozófiai kérdéseket tárgyal a *Tudományosság és bizonytalanság a nemzetközi piaci dilemmák* c. 3. fejezet. Megállapítja, hogy a mai a pénz- és tőkepiacok esetében még nemzetgazdasági szinten sem az egyensúlyban maradás a jellemző, hanem sokkal inkább az egyensúlykeresés, az egyensúlyhoz való közeledés. (Akkor alakul ki egyensúly, amikor az egyes résztvevőknek alig kell változtatni aktuális magatartásukon.) A fogyasztók, a beruházók, a befektetők, a kormányok és a külső pénzügyi szektor ágensei megpróbálnak valamilyen választ adni a megváltozott helyzetre, de mivel e mozgásokat közvetítő pénzpiacok tökéletlen módon reflektálják ezeket, a helyzetmegítélés is többnyire tökéletlen. Még inkább igaz ez a nemzetközi pénzügyi mozgásokra, mivel ezekben még több az ismeretlen vagy a szereplők által nem befolyásolható külső tényező.

Fontos megállapításokat tesz a szerző az elektronikusan integrált nemzetközi tőzsdék utóbbi húsz év során szerzett tapasztalatai alapján. Kiderült ugyanis, hogy a pénz- és tőkepiacok ma jobbra csupán az árképzés feladatát teljesítik jól, míg a kívánatos forrás- és eszközallokációt már kevésbé. Az is világossá vált, hogy nemzetközi szinten semmi sem biztosítja a maguk nemében korrekt piaci jelekhez való helyes alkalmazkodást. Mivel e piaci rendszerek immanens módon törékennyé váltak, a szerző szükségesnek tartja a szabadpiaci doktrína revízióját annak érdekében, hogy megerősítsék a tágabb világgazdasági környezet jeleit is hatékonyan feldolgozó külső szabályozást és koordinációt.

Az értekezés első részét záró *Válságtanulságok: rendszerhibák és az elrejelzés nehézségei* c. fejezetében az USA gazdaságában szerzett tapasztalatok alapján foglalja össze a különböző válságok tanulságait. Ezek alapján megállapítja, hogy még a világ legfejlettebb gazdaságában sem létezik minden helyzetben biztos és egységes recept a tartós konjunktúrát és egyúttal stabil munkahelyeket kínáló növekedési pályára. Mind az elmélet, mind a múltat magyarázó empirikus elemzések szintjén olyan bizonytalanságok vannak, amelyek az előrejelzéseket is megnehezítik. Ez nemzetgazdasági szinten is igaz, és még inkább igaz a globális gazdasági folyamatokra.

Az első részben a szerző teljesíti, amit vállalt: megfelelő tudományos apparátussal felvértelve *sikerült logikai konstrukciókra és statisztikára alapuló érveléssel alátámasztania a felállított hipotézist.*

A disszertáció második, a *pénzügyi liberalizációt és következményeit* tárgyaló része a következő tézis alátámasztását tűzi ki célul: *A fokozott nemzetközi pénzügyi liberalizáció és a velejáró intenzív tőkeáramlás jelentős nemzeti alkalmazkodási nehézségeket okozott a belföldi makrogazdasági célok és a külső igazodás tekintetében a világ fejlett, feltörekvő és fejlődő térségeiben egyaránt. A pénzügyi liberalizáció a már korábban meglévő aszimmetriákat felerősítette, egyben új típusú egyenlőtlenséget hozott létre, országok és régiók között is. Noha a pénzügyi liberalizációs folyamat (egyébként kifejezetten nehezen megbecsülhető) világgazdasági mérlege pozitív, még a statisztikákban megjelenő kereskedelem- és output-bővülési hatások miatt, mégis olyan globális pénzügyi kockázati-fertőzések, és töremenekülések jelentek meg, amelyek gyakran teljesen végtelen szereplőkre hárítottak terheket. A pénzügyi válságok természete részben új elemekkel gazdagodott, amennyiben a nemzeti kormányok, a bankrendszer, a*

felügyeleti szervek és a privát adósok magatartása a fokozottan liberalizált nemzetközi környezetben kiszámíthatatlanná vált.

A tézis alátámasztására az értekezés elsőként a globalizáció és pénzpiaci liberalizáció által kikényszerített átalakulásokat tárgyalja. A *„Globális pénzpiacok és nemzeti alkalmazkodás”* c. fejezetben a rugalmas árfolyamokat és szabad tőke mozgásokat megengedő Fleming-Mundell-modellre építő megközelítésben három kérdéskört vizsgál a szerző. Az első a nemzetközi tőkeáramlás liberalizációjából származó elnyök és a transznacionális adózás közgazdasági lényege. A második a fokozott nemzetközi tőkeáramláshoz leginkább illeszkedő árfolyamrendszer kérdése. A harmadik az integrált, de mégsem egységes nemzetközi tőke- és pénzpiacok szabályozásának lehetséges útjai. A gyakorlat számára adott következtetései közül a legfontosabb, hogy a multinacionális termeléshez kötött nemzetközi tőkeáramlás elnyei felülmúlják a hátrányokat, habár a tőkeforgalom liberalizációjának és a helyes árfolyam-politikának a kérdése még elméletileg sem könnyen megválaszolható.

További fontos következtetés, hogy a globális pénzügyi rendszer biztonságának garantálása és finanszírozása nemzetközi keretekben rendkívül problematikus, mivel igen nehéz egy irányba terelni a nemzetközi szereplők sokasága, a méretbeli különbségek és a kulcs-országok dominanciája miatt fellépő sokirányú érdekeltséget. A korábban is meglévő érdekkonfliktusok a 2008-2010. évi válság nyomán még nyilvánvalóbbá váltak. Emiatt az sem meglepő, állítja a szerző, hogy nincs egységes recept sem a helyes valutaárfolyamra, sem a folyó fizetési mérleg és a tőkeforgalmi tranzakciók liberalizációjának ideális fokára. Csak annyi állítható, hogy hosszútávon a nemzetközi tőkepiacok nyitottsága kínálta elnyök feltehetően nagyobbak, mint az elzárkózásból fakadó rövidtávú hasznok.

A *„Pénzügyi globalizáció empirikus mérlege: hasznok és költségek”* c. következő fejezetben a fokozott nemzetközi tőkeáramlás nyomán szükségessé váló új típusú, belföldi és külföldi makrogazdasági célkövetés nehézségeit, a lehetetlen Szentháromság, a szimultán nemzeti és a nemzetközi gazdaságpolitikai alkalmazkodás bonyodalmait, valamint a pénzügyi globalizáció hasznait és költségeit veszi számba a disszertáció a nemzetközi szakirodalom áttekintése alapján. Megállapítja, hogy az elmúlt két és fél évtizedben a legfejlettebb OECD-országokban az output-gap-nek a GDP százalékában kifejezett szórásával mért konjunkturális ingadozásai csökkenő tendenciát jeleztek. A világ gazdaság fejlett államaiban és különösen az USA-ban és Németországban a belső piaci üzleti ciklusok kilengései

négy évtizedes időtávon is kifejezetten csökkentek. Bár ennek háttérmechanizmusai nem tisztázottak, a pozitív fejleményt egyfajta Aglobalizációs hozadéknakô tekinti a szerző.

A fejezet második része a pénzügyi nyitottság és a gazdasági növekedés összefüggéseit, költségeit és hasznait vizsgálja a fejlődő világban. Végül következtetése, hogy bár a pénzügyi nyitást kísérő fokozott óvatosság mind a kölcsönnyújtók, mind a hitelfelvevők részéről indokolt az új kockázatok és alkalmazkodási költségek megjelenése miatt, a hasznok és költségek egyenlege nem ad okot pesszimizmusra. Az elmúlt két évtized intenzív globalizációs szakaszában a fejlődő országokban is számos pozitív példa és több, átfogó képet nyújtó empirikus tanulmány is igazolta, hogy a pénzügyi nyitottság nem általános esetben nem segítette a gazdasági növekedést.

A *Aglobális és pénzügyi aszimmetriák a világgazdaságban* c. fejezet a nemzetközi forráskínálatban és hitelfelhasználásban 2009 végére kialakult globális pénzügyi aszimmetriákat veszi számba. A globális megtakarítási és beruházási kilátások alapján a szerző a világgazdaság egészének növekedési potenciálját segít követelménysort állít fel: sokkal nagyobb megtakarítások az USA-ban; jóval erősebb és tartósabb növekedési folyamatok Európában és Japánban; magasabb beruházási szintek a délkelet-ázsiai régióban és a feltörekvő piacokon; valamint jóval magasabb fogyasztási szintek Kínában.

Az értekezés utolsó, 8. fejezetében a szerző kísérletet tesz arra, hogy a nemzetközi tőkepiacokat információáramoltatási hálózatként értelmezze, és ennek alapján egy kommunikációs modell segítségével elemezze. Ezt az értelmezési módot arra alapozza a szerző, hogy a XXI. század első évtizedére a globális erőforrás-átrendeződések jellemző módon nemcsak lokális, hanem interkontinentális pénzügyi zavarokat, válságokat is előidézték. Mivel ezek kezelése részben információs probléma, az információelméleti megközelítés támpontot adhat a nemzetközi pénzpiaci folyamatok elemzéséhez. A szerző a nemzetközi tőkepiacokat globális kommunikációs rendszernek tekintette, amelynek egyik csatornájában információ, a másokban pedig pénz áramlik. Az információmérés alapelvei és a hatékony tőkepiaci doktrína alaplogikájának felhasználásával a szerző kimutatta, hogy a nemzetközi piacok (pusztán információelméleti szempontból) nagy veszteségekkel dolgoznak, és messze nem olyan hatékonyak, mint a fejlett gazdaságok régen kiépített, az információt és a pénzt hatékonyan közvetítő belföldi tőkepiacai. A nemzeti

tőkepiacok egységes nemzetközi rendszerbe való integrálása a globális szabályozásigényét is felveti – állapítja meg újfent a szerző.

A disszertáció a 2008-2010-es világgazdasági válság összefüggéseire koncentrál, személyesebb hangvétellel részszel zárul. A záró megállapítások során a szerző újból védelmébe veszi a pénzügyi globalizációt és általában a globalizációs folyamatokat, annak elismerése mellett, hogy a világgazdasági krízis most is igen nagy anyagi áldozatokkal járt. Hangot ad annak a véleményének, hogy a pénzügyi válság és az azt követő recesszió piaci és kormányzati kudarcok együttesére vezethető vissza, ráadásul e kudarcok tartósan ismétlődve követték egymást. Hasonló a véleménye Magyarországról is: szerinte a világgazdasági válság a magyar makrogazdasági nehézségeknek nem okozója vagy kiváltója, hanem sokkal inkább az eredendően belföldi válságfolyamatok felerősítője volt, amely így gyorsabban a felszínre hozta a régebbire fakadó fiskális és nemzetközi versenyképességi problémákat.

A disszertáció számomra meggyőzően támasztja alá a kiindulásként megfogalmazott két alaptézist és a kifejtés során felvetődő számos további hipotézist. Az érveléshez fölhasznált tudományos apparátus megítélésem szerint alkalmas arra, hogy megerősítse (vagy esetleg elvethesse) a széleskörű szakirodalom és a statisztikai megfigyelések alapján felállított hipotéziseket.

A disszertációt megalapozó kutatás fontos erénye a rendszerszemlélet megközelítés és az interdiszciplinaritás. A szerző törekedett rá, hogy mind a rendszerfelfogás, mind a multidiszciplináris szemlélet kiemelt jelentőségét hangsúlyozza a társadalomtudományokban általában, és különösen a tárgyalt nemzetközi gazdaságtani témakörökben, ahol – a globális gazdasági folyamatok értelmezéseiben – természettudományos terminológiák használatát is indokoltnak látta. Az interdiszciplináris adaptációk célját a szerző abban jelölte meg, hogy általa láthatóvá váljon a globális kapitalizmusnak (és általában a világpiacnak) mint rendszerszervező mechanizmusnak a sokoldalúsága és alkalmazkodóképessége, illetve annak korlátja.

Az értekezés okfejtését, meggyőző erejét minden bizonnyal növeli az a tény, hogy szerzője a kutatásait folyamatosan az oktatás próbájának is alávetette. A szerző másfél évtizedes kutatási eredményeit tükröző kötet különböző részeit ugyanis a Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtani karán oktatott Világgazdaságtan, Pénzügyi globalizáció, Gazdaságfejlesztés és a fejlett ipari államokban, valamint

A Makropolitikák nemzetközi kitekintésben című kurzusok, továbbá a Közép-Európai Egyetem Üzleti karán A Makroökonómia c. tárgy keretein belül oktatott ismeretek kiegészítő tananyagaként is felhasználta a szerző.

A disszertáció erénye a választott téma fontossága, társadalmi hasznossága, továbbá az, hogy a szerző elemzési apparátusában a jövőre vonatkozó megállapítások és problémafelvetések is helyet kapnak. Az értekezés felépítése jó, szerkezete világos és követhető. Egyetlen fogyatéknak a fogalmazás, a stílus helyenként fellelhető gyengeségeit, nehézkességét tartom, bár ez nem akadályozza az érvelés megértését.

Véleményemet összegezve: Magas István akadémiai doktori értekezése magas tudományos színvonalon foglalja össze, szintetizálja és integrálja szerves egésszé az elmúlt másfél évtizedben végzett kutatómunkáját. Értekezésének erőssége a rendszerszemléletű és interdiszciplináris megközelítés. Az értekezésben felhasznált adatok hitelesek, a rájuk épülő történeti elemzések, nemzetközi összehasonlítások, illetve a belőlük levont következtetések meggyőzőek. Mindezek alapján egyértelműen javaslom Magas István *A Világgazdasági folyamatok és pénzügyi liberalizáció 1970-2010* című értekezésének nyilvános vitára való kitűzését és a MTA akadémiai doktori értekezésésként való elfogadását.

Budapest, 2013. január 20.

Várhegyi Éva
az MTA doktora